

KARŞILAŞTIRMALI KÜTÜPHANECİLİK: YÖNTEMİ VE ÖLÇÜMLERİ

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN*

Karşılaştırmalı kütüphaneciliğin ne olduğuna yönelik geliştirilmiş birçok tanım, daha önce bu konuda yaptığımız bir çalışmada¹ kronolojik bir dâsın içinde ele alınmış ve incelenmiştir. Dane² ile 1954 yılında başlayan ve devam etmekte olan karşılaştırmalı kütüphaneciliği tanımlama çabalarında, özellikle 1970'lerden bu yana belirli bir görüşün ağırlık kazandığı ve giderek olgunlaştığı söylenebilir. Bu genel görüşe göre, herhangi bir çalışmanın karşılaştırma olayı içinde algılanabilmesi için:

- Toplamlar ya da kültürler arası düzeyde gerçekleştirilmesi,
- Benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması,
- Gözlemlen farklılıkların nedenlerini açıklıyor olması gerekmektedir.

Bu durumda, herhangi bir araştırmanın karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlanabilmesi için, yukarıda belirtilen niteliklere uygunluk göstermesi kaçınılmazdır. Ancak, kütüphanecilik literatüründe herhangi bir coğrafik bölgedeki tüm kütüphane olaylarını kendine konu alan "Bölge Çalışmaları"nı, yine herhangi bir bölgedeki belirli bir kütüphanecilik olayını inceleyen "Olay Çalışmaları"nı karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlama girişimleri olmuştur, olmakta da devam etmektedir. Böyle çalışmalar ne kadar bilimsel olursa olsunlar, karşılaştırma eyleminin gereklerini yerine getirmedikleri sürece karşılaştırmalı bir çalışma olarak düşünülmemelidir. Örneğin Fransa'daki kütüphane sistemini konu alan Ferguson'un "Libraries in France"³, ciddi bir araştırma ürünü olmasına karşın bir bölge

* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Kütüphanecilik Bölümü, Öğretim Üyesi.

1. Karşılaştırmalı Kütüphanecilik: Teorik Bir Yaklaşım. İrfan Çakin. TKDE, 31 (1), 1962, s. 6-10.

2. The Benefits of Comparative Librarianship. C. Dane. *The Aust Lib. J.*, 3 (3), 1954, s. 89-91.

3. John Ferguson. *Libraries in France*. London, 1971.

çalışması olmaktan öteye geçememiştir. Yine başarılı bir olay çalışmasına örnek olarak gösterebileceğimiz L. Carnovsky'nin "Report on a Program of Library Education in Israel"⁴ adlı incelemesi de aynı nedenlerden ötürü karşılaştırmalı çalışmaların dışında tutulmalıdır. Bu durum, hiç kuşkusuz, adı geçen yada benzeri çalışmaların değersiz olduğu anlamına gelmez. Gerçekte, sağlıklı veriler ışığında ve bilimsel bir yaklaşımla ele alınan bölge ve olay çalışmaları, karşılaştırma yapacakların öncelikle ve özellikle yararlandıkları kaynaklardır.

Bu konuda açıklanması gereken bir diğer olay da, iki yada daha fazla sayıdaki toplumlar yada kültürler arasında yapılan araştırmaların, her zaman, karşılaştırmalı çalışmalar arasında sayılıp sayılamayacağıdır? Diğer bir deyişle, araştırmanın toplumlar yada kültürler arası olması, onun karşılaştırmalı bir çalışma olarak tanımlanmasında yeterli midir? Danton⁵ bu soruyu tartışırken Kandel'e gönderme yapar. Ona göre, çeşitli ülkelerdeki okul sistemlerinin bina, öğretmen ücretleri, öğrenci dağılımları ve öğretim yöntemlerine ilişkin durum saptaması niteliğindeki araştırmaları, karşılaştırmalı çalışma olarak tanımlamak mümkün değildir. Bu araştırmalarda verilerin sistemli bir şekilde toplanmış olması ve hatta çözümlenmesi, onların karşılaştırmalı çalışma olarak düşünülmesi için yeterli değildir.⁶ "Karşılaştırma" teriminin sözlükte belirtilen...ayrımalarını ortaya çıkarmak için yanyana getirip incelemek..."⁷ anlamının içerdiği gibi, benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, ardından farklılığın nedenleri açıklanmalıdır. Karşılaştırmalı çalışmaların önemi, farklı toplumlardaki kütüphane sistemlerine ilişkin bilgi içermelerinden değil, gözlenen farklılıkların hangi toplumsal koşullardan kaynaklandığını belirlemeleridir.⁸ Karşılaştırmalı çalışmalara bir çok kişi tarafından örnek olarak gösterilen Harrison'un "Libraries in Scandinavia"⁹ başlıklı araştırması, İskandinavya ülkelerindeki kütüphanelerin her ülkeye ilişkin ayrı ayrı ve ortak bir düzen içinde ele alındığı bir inceleme olmasına karşın, karşılaştırmalı bir çalışma değildir. Çalışmanın sonuç kısmında, Harrison sözkonusu ülkelerdeki kütüphanelerin gelişimleri hakkında tarihsel ve sosyolojik bir takım açıklamalar yapıyorsa da, bu inceleme genel bir yaklaşımla benzerlik ve farklılıkların ortaya konulacağı bir

4. Leon Carnovsky. *Report on a Program of Library Education in Israel*. Unesco, Paris, 1956.

5. J. Periam Danton. *The Dimensions of Comparative Librarianship*. A.L.A. Chicago 5, 1973, s. 86.

6. a.y.

7. *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s. 459.

8. Danton. *y.a.g.e.*, s. 86.

9. K.C. Harrison. *Libraries in Scandinavia*. London, Deutsch, 1961.

aşamada, diğer bir deyişle karşılaştırmanın başlayacağı bir sırada bitirilmiştir.

Karşılaştırmanın iki yada daha fazla toplumlar yada kültürler arasında yapılması koşulu, bu çalışmaların ülkeler arasında olması gerektiği anlamına da gelmez. Ülkeler arasında gerçekleştirilen ve karşılaştırma işleminin gereğini yerine getirenler hiç kuşkusuz karşılaştırmalı çalışmalardır. Ancak, içinde farklı kültürleri barındıran herhangi bir ülke bazındaki çalışmaları da karşılaştırmanın dışında tutamayız. Örneğin "Halk Kütüphaneleri" konusunda bir araştırma İsviçre'nin Almanca, Fransızca ve İtalyanca konuşulan kantonları arasında pekala yapılabilir. Çünkü halk kütüphanelerini biçimlendiren sosyo-kültürel faktörler bu kantonlar arasında farklılık göstermektedir. Yine Türkiye'de Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet dönemlerindeki "Kütüphane Sistemi" bu dönemlerdeki koşulların farklılığından dolayı karşılaştırılabilir.

Karşılaştırmaya konu olacak olguların kabul edilebilir bir düzeyde benzerlik göstermesi, araştırmacının gözönünde bulundurması gereken bir diğer husustur. Sadece yuvarlak olmaları nedeni ile benzerlik gösteren bir portakalla bir futbol topunu karşılaştırma ne kadar anlamsızsa, örneğin bir kataloglama kuralı ile ödünç verme sistemi karşılaştırmada, her ikisinin de kütüphaneciliğin çalışma alanı içinde olmasına karşın, o denli anlamsızdır. Çünkü bu iki olgunun yapısal ve işlevsel özellikleri itibarıyla birbirlerinden oldukça farklı konumlarda olması, bunlar arasında paralelliklerin oluşturulmasına olanak tanımaz. Karşılaştırmaya konu olan olgular arasında kabul edilebilir düzeyde benzerlikler olduğunun saptanmasından sonra araştırmacının yükümlülüğü, farklılığın nedenlerini açıklamaktır.

Karşılaştırmalı Bir Çalışmanın Aşamaları

Kütüphanecilikte uygulama yada teori düzeyinde karşılaşılan herhangi bir sorunun neden kaynaklandığını belirleyerek, bir yandan uygulamalara anlam ve canlılık kazandırmak, öte yandan kuramlar oluşturmaya yardımcı olan karşılaştırmalı çalışmaların başlangıç noktasını, problemin tanımlanması oluşturur. Ünlü Amerikalı eğitimci John Dewey, günlük yaşamda yada bilimsel çalışmalarda karşılaşılan beklenilmeyen bir zorluğun yada açıklanması henüz yapılamayan bir olayın insanlığı için bir problem olduğunu ve onu düşünmeye yönelttiğini belirtir.¹⁰ Foskett karşılaştırmaya konu olabilecek kütüphanecilik problemlerini yapıya, işlevlere ve tekniklere bağlı olarak üç grup içinde tanımlanabileceğini ima ederken,¹¹

10. John Dewey. *How We Think*. Boston, Heath and Comp., 1933, s. 43.

11. D.J. Foskett (ed.) *Reader in Comparative Librarianship*. Information Handling Services, 1976, s. 333.

Simsöva ise bu problemleri, beş genel grup içinde tanımladığı olaylara ilişkin olarak açıklar. Bunlar:

- Toplumsal yada ekonomik yapıdan kaynaklanan problemler.
- Kütüphanecilik tekniklerine ilişkin problemler.
- Kütüphaneciliğin gelişim düzeyine bağlı problemler.
- Kütüphanecilik kurum yada kuruluşlarının problemleri.
- Toplumsal davranış biçimlerinin kütüphane ve kütüphaneciliğe yansımaları ile ortaya çıkan problemlerdir.¹²

Karşılaştırmalı bir çalışmanın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi ve sonuçlandırılabilmesi için, problemin tanımlanması aşamasında, karşılaştırmaya konu olacak toplumsal yada kültürel koşulların araştırmacı tarafından özenle seçilmiş olması gerekmektedir. Bereday bu konuda araştırmacının,

- Seçilen bölgelerde konuşulan dilleri çok iyi bilmesi,
- Bu bölgelerde bir süre kalma olanaklarına sahip olması,
- Bireysel yada kültürel eğilimlerini denetim altında tutma becerisine sahip olması gerektiğini ileri sürer.¹³ Bunlara belki de bir dördüncüyü ekleyebiliriz. Bu da araştırmacının seçtiği bölgelerin tarihi, ekonomik, politik özellikleri ile toplumsal yapısı hakkında ön bilgilere sahip olmasıdır.

Karşılaştırmalı hangi toplumsal yada kültürel koşullarda yapılacağını belirlemesinden sonra, araştırmacının ne tür verilere gereksinimi olduğunu ve bunları nereden, nasıl sağlayacağını planlanması gerekir. Karşılaştırmalı kütüphane sistemleri arasında yapılaşmanın sözkonusu olduğu durumlarda, Collings'in Columbia Üniversitesi'nde geliştirdiği, toplanacak olan verilerin neler olmasını kısa başlıklar halinde gösteren bir listenin, gerektiğinde bazı değişikliklerle, denetim amacıyla kullanılması genelde önerilmektedir.¹⁴

Karşılaştırmalı bir çalışmada kullanılacak olan kaynakların özelliği, bir ölçüde, araştırmacının izlemek istediği yaklaşımla paralellik gösterir. Tarihsel bir yaklaşımın sözkonusu olduğu, örneğin ele alınan toplumsal koşullardaki kütüphane olgusunun nasıl bir gelişim göstererek bugünkü özelliklerini kazandığını belirleme çabalarında, geçmişte kendine konu alan çalışmalardan büyük çapta yararlanır. Uygulama düzeyinde karşılaşılan problemleri çözümlenmeyi

12. S. Simsöva. *A Primer of Comparative Librarianship*. London, Clive Bingley, 1962, s. 48.

13. G.Z.F. Bereday. *Comparative Method in Education*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1964, s. 10.

14. Simsöva. *y.a.g.e.*, s. 83-86; Denton. *y.a.g.e.*, s. 161-166.

